

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЯГНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІЛЕЙ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Тарасенко І.О.,

д.е.н., професор,

Галаган О.Ю.,

*аспірант кафедри менеджменту та публічного адміністрування,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Annotation. *The article is devoted to the implementation of the concept of sustainable development and ensuring results in the field of environmental protection in Ukraine. The dynamics of expenditures on environmental activities in Ukraine is analyzed. The system of components of realization of the concept of sustainable ecologically oriented development of economy of Ukraine is substantiated.*

Keywords: *sustainable development, environmental activities, environmental protection costs, the concept of sustainable eco-oriented development*

Усвідомлення викликів глобалізації та спричинених людською діяльністю екологічних наслідків господарювання зумовило визнання екологічного чинника як пріоритетного для забезпечення можливості існування майбутніх поколінь. Програми збереження довкілля належать до основних завдань політики і директив Євросоюзу, що обумовлює їх актуальність та своєчасність.

Вперше поставлена у 70-х роках проблема про глобальні екологічні виклики, яку визначили члени Римського клубу, одержала подальший розвиток в працях науковців усіх країн світу, знайшла відображення в екологічній політиці урядів багатьох держав, в тому числі й України. Дослідження цих та інших питань знайшли відображення в працях таких вітчизняних та зарубіжних фахівців, як: В. Барейша, О. Веклич, В. Веснін, В. Волович, Н. Газизуллін, С. Глазьев, М. Кабацький, О. Карінцева, Г. Клименко, Кофи Аннан, Л. Купинець, В. Ліщук, Р. Луцик, Л. Мельник, В. Мойсеєнко, О. Несветов, Р. Перелет, Ю. Стадницький, В. Степанков, І. Синякевич, С. Харичков, О. Царенко, А. Циганков, Г. Шматков, В. Щербина та ін. Проте потребують подальшого вивчення питання взаємозв'язку між екологічною деградацією та економічним розвитком, недосконалою залишається система інформування населення про стан навколишнього природного середовища та природоохоронні заходи тощо.

З метою забезпечення переходу України на модель сталого розвитку в Україні було прийнято Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Національний план дій до 2020 року по її реалізації [1]. Ці документи стали результатом аналітичної роботи, здійсненої українськими експертами за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного

фонду в рамках проекту „Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України” [2]. У 2015 році на глобальному рівні було визначено Цілі сталого розвитку (ЦСР), які адаптовано до українських реалій та затверджено Указом Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 року [3]. Відповідно до [1] до екологічних ЦСР належать:

Стратегічна ціль 5. Забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміну клімату (яка включає операційні цілі: 5.1. Забезпечити перехід до моделей збалансованого споживання і виробництва; 5.2. Забезпечити інтегроване управління водними ресурсами і доступ до санітарії для всіх; 5.3. Вжити невідкладних заходів для боротьби зі зміною клімату та наслідками зміни клімату);

Стратегічна ціль 6. Збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів (яка включає операційні цілі: 6.1. Забезпечити збереження, відновлення та збалансоване використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем та їхніх екосистемних послуг; 6.2. Забезпечити збалансоване використання та захист морських і прибережних екосистем; 6.3. Мінімізувати деградацію природних середовищ існування та припинити втрати біологічного різноманіття). Врахування ЦСР у процесах стратегічного планування, макроекономічного прогнозування та програмування розвитку, у процесі реформування національної статистики сприятиме удосконаленню та розвитку системи моніторингу досягнутих результатів в економічній, соціальній та екологічній сферах [1]. Зазначимо, що до цього часу робота по забезпеченню переходу країни на модель сталого розвитку велася епізодично, фрагментарно, не системно, про що свідчить рейтинг України та її місце серед інших країн за показниками сталого розвитку [4].

Одним із факторів, який негативно впливає на можливості досягнення цілей сталого розвитку, зокрема екологічного спрямування, слід вважати низький рівень витрат на природоохоронні заходи (див. табл. 1). В табл. 1 наведено динаміку індексів витрат на охорону довкілля, яка свідчить про постійне, хоча й нерівномірне зростання цього показника (за винятком 2017 та 2020 років). Так, коефіцієнт зростання до попереднього року склав: у 2014 році – 1,08; 2015 – 1,12; 2016 – 1,32; 2017 – 0,97; 2018 – 1,09, 2019 – 1,27, 2020 – 0,96 [5-7]. При цьому по відношенню до 2010 року у 2020 році цей показник збільшився у 3,15 разу, а по відношенню до 2000 року – у 12,82 разу [5-7]. Також в динаміці спостерігається нерівномірність у зміні таких показників витрат на охорону навколишнього середовища як: капітальні інвестиції, капітальний ремонт засобів природоохоронного призначення, поточні витрати, при загальній тенденції до їх зростання (табл. 1). Слід відзначити, що Європейські країни питанням збереження довкілля приділяють значно більше уваги: так, в той час як в Україні на 2020 рік закладався показник

витрат на охорону навколишнього середовища на рівні 0,2 % ВВП, держави-члени ЄС вже у 2018 році на захист довкілля витратили майже 2 % ВВП [8]. В розвинутих країнах світу близько 20 % інвестицій в природоохоронну сферу спрямовується на розробку екологічно чистих технологічних процесів.

Таблиця 1

**Динаміка витрат на природоохоронну діяльність в Україні
(розраховано за даними [5-7])**

Показники	Роки										
	2000	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Сукупні витрати на охорону навколишнього середовища, млн. грн.,	3224,3	13128,1	20377,9	21925,6	24591,1	32488,7	31492,0	34392,3	43735,8	41332,2	
<i>коефіцієнти зростання</i>											
до попереднього року				1,08	1,12	1,32	0,97	1,09	1,27	0,95	
до 2010 року			1,55	1,67	1,87	2,47	2,40	2,62	3,33	3,15	
до 2000 року		4,07	6,32	6,80	7,63	10,08	9,77	10,67	13,56	12,82	
в тому числі: капітальні інвестиції	605,9	2761,5	6038,8	7959,9	7675,6	13390,5	11025,6	10074,3	16255,7	13239,6	
<i>коефіцієнти зростання</i>											
до попереднього року				1,32	0,96	1,74	0,82	0,91	1,61	0,81	
до 2010 року			2,19	2,88	2,78	4,85	3,99	3,65	5,88	4,79	
до 2000 року		4,56	9,97	13,14	12,67	22,10	18,20	16,63	26,83	21,85	
з них на капітальний ремонт засобів природоохоронного призначення	233,3	498,00	662,1	640,8	484,9	612,6	1142,6	1214,5	1463,3	1691,2	
<i>коефіцієнти зростання</i>											
до попереднього року				0,97	0,76	1,26	1,87	1,06	1,20	1,56	
до 2010 року			1,33	1,29	0,97	1,23	2,29	2,44	2,93	3,40	

до 2000 року		2,13	2,84	2,75	2,08	2,63	4,90	5,21	6,27	7,25
поточні витрати	2618,4	10366,6	14339,1	13965,7	16915,5	19098,2	20466,4	24318,0	27480,1	28092,6
коефіцієнти зростання										
до попереднього року				0,97	1,21	1,13	1,07	1,19	1,13	1,02
до 2010 року			1,38	1,35	1,63	1,84	1,97	2,35	2,65	2,71
до 2000 року		3,96	5,48	5,33	6,46	7,29	7,82	9,29	10,49	10,73

Як позитивну тенденцію в Україні слід відзначити стабільне зростання за показником видатків державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, хоча частка цих витрат у загальній структурі видатків зведеного бюджету залишається незначною (%): так, за даними [7] цей показник склав у 2014 році – 0,67, у 2015 році – 0,81, у 2016 році – 0,75, у 2017 році – 0,70, у 2018 році – 0,66, у 2019 році – 0,71 та у 2020 році – 0,57.

Необхідно визнати, що хоча останнім часом і спостерігалось зростання витрат на охорону навколишнього середовища, їх рівень явно недостатній для розв'язання існуючих в Україні екологічних проблем. Крім того, потребує вдосконалення і система інформування про стан природоохоронної діяльності в Україні, система показників, що характеризують рівень використання природних ресурсів в різних регіонах, вплив підприємств різних галузей економіки на довкілля, якість заходів в галузі природоохоронної діяльності, зокрема інноваційного характеру, споживання підприємствами природних ресурсів (матеріаломісткість, енергомісткість) та забруднення ними довкілля тощо, не дозволяє отримати вичерпної інформації.

Підводячи підсумок проведеному аналізу, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку перед українською державою постало завдання забезпечення інтегрованого підходу до сталого розвитку довкілля, коли вирішення екологічних проблем є, з одного боку, завданням, а з іншого – інструментом більш справедливого розподілу суспільного багатства, що згодом буде впливати на технологічну перебудову економіки та забезпечення сталого розвитку країни в цілому.

Систему елементів переходу економіки України до сталого екологоорієнтованого розвитку, яка включає передумови, цілі, принципи екологічної політики, систему необхідних для цього заходів та законодавче забезпечення, представлено на рис. 1. Принциповими екологічними, економічними та соціальними результатами такої перебудови економіки, як зазначається в [3, 9], повинні стати: забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших

населених пунктів; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; поступове завоювання Україною ринків товарів та послуг, актуальність в яких зростатиме в найближчі десятиріччя; підвищення експортного потенціалу країни; конверсія виробничого потенціалу України в напрямі підвищення наукової та інформаційної ємності й зниження матеріало- та енергоємності продукції; ефективне використання потужностей науково-виробничого комплексу (особливо це стосується ВПК України); зменшення деструктивного тиску на екосистеми країни та оздоровлення середовища проживання людей; створення нових робочих місць для використання інтелектуального потенціалу України; створення умов для експорту навчальних та тренінгових програм з обслуговування продукції екологічного призначення, що буде виготовлятися на експорт.

Зазначимо, що відповідно до ст. 3 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” однією з найважливіших умов його збереження визначено екологізацію матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій [12].

Головними заходами щодо забезпечення екологізації виробництва та споживання товарів і послуг в Україні, як зазначається в праці [10, с. 271-272], повинні бути:

- розробка програми організаційного забезпечення та створення фінансових умов для екологізації виробничого комплексу України;
- впровадження комплексу економічних інструментів заохочення екологічного виробництва та споживання;
- підвищення українськими підприємствами експортного потенціалу щодо екологічного спрямованих товарів і послуг;
- створення у науково-промислових районах технополісів для генерації технологій, матеріалів та знань;
- ідеологічне забезпечення процесу екологізації суспільного виробництва та послуг споживання;
- формування освітнього рівня населення країни, достатнього для реалізації завдань екологізації;
- створення системи організаційних, адміністративних та соціальних інструментів для сприяння розвитку внутрішнього попиту на екологічні товари і послуги.

Погоджуючись в цілому з запропонованою системою заходів з екологізації виробництва, необхідно зазначити, що окремі позиції, які віднесено в праці [10, с. 271] до заходів, по суті є результатами екологізації, наприклад, підвищення експортного потенціалу за рахунок продажу екологічно спрямованих товарів (послуг).

В Україні, яка здійснила в короткий термін перехід до ринкової економіки, подолавши багато складних бар'єрів, змінився і підхід до вирішення природоохоронних проблем, в тому числі за рахунок підвищення відповідальності підприємств за проведення заходів по скороченню викидів й скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище та зменшення шкідливого впливу на стан біосфери та здоров'я населення. Це знайшло відображення в низці Законів України та інших стратегічних та нормативних документів в галузі охорони навколишнього середовища та сталого розвитку (див. рис.1).

Важливим результатом діяльності Уряду та Кабінету Міністрів України в екологічній сфері стало прийняття таких основоположних документів: у 2007 році „Концепції національної екологічної політики на період до 2020 року” [11], основною метою якої є стабілізація і поліпшення екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної політики як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування; у 2019 році Закону України „Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року”, яким визначено існуючі проблеми та сучасний стан довкілля в Україні; сформульовано мету, засади, принципи та інструменти державної екологічної політики; обґрунтовано стратегічні цілі та завдання; етапи реалізації державної екологічної політики, основи моніторингу та оцінки виконання; визначено очікувані результати реалізації екологічної політики держави та розроблено систему відповідних показників.

ок економіки України ічний аспект)

одавча база

ро охорону навколишнього
овища" (1991 р.); Закон
сновні засади (стратегію)
чної політики України на
юку"; Закон України „Про
юго повітря" (1992 р.); Закон
атифікацію Конвенції про
го різноманіття" (1994 р.);
о оцінку впливу на довкілля"
України „Про ратифікацію
Енергетичної Хартії, що
лі (2009 р.); Договір до
її та Заключний акт до неї
України «Про ратифікацію
ію між Україною, з однієї
Європейським Союзом,
говариством з атомної енергії
а-членами, з іншої сторони»
райни „Про зону надзвичайної
ї" (2000 р.); Закон України
кавну програму формування
огічної мережі України на
.000 р.); Закон України „Про
и до Протоколу про охорону
редовища до Договору про
l р.); «Концепція Стратегії
ічної політики на період до
р.); Проект Стратегії сталого
о 2030 року (Проект 2017 р.);
кень Конвенцій Ріо в
ітику України (Проект
лі сталого розвитку України
30 року, Указ Президента
9 від 30.09.2019 року.

Цілі

забезпечення доступності та сталого управління водними
ресурсами та санітарією; забезпечення доступу до
недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії
для всіх; забезпечення екологічної стійкості міст, інших
населених пунктів; забезпечення переходу до
раціональних моделей споживання і виробництва;
вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною
клімату та її наслідками; збереження та раціональне
використання океанів, морів і морських ресурсів в
інтересах сталого розвитку; захист та відновлення
екосистем суші та сприяння їх раціональному
використанню, раціональне лісокористування, боротьба з
опустелюванням, припинення і повернення назад
(розвертання) процесу деградації земель та зупинка
процесу втрати біорізноманіття.

Система заходів переходу до сталого розвитку України

- організація моніторингу забруднень і джерел забруднення, системного моніторингу за трансформацію ландшафтів і агроландшафтів, зміною стану наземних і водних екосистем під впливом антропогенних навантажень;
- оцінка негативних впливів на людину й екосистеми стосовно гранично допустимих і критичних рівнів забруднень та антропогенних навантажень, розробка критеріїв допустимості і критичності цих впливів на різні елементи біосфери й людину;
- оцінка екологічної, економічної, соціальної та естетичної шкоди навколишньому середовищу;
- прогноз динаміки антропогенних впливів і навантажень на біосферу, оцінка їх негативних наслідків;
- обґрунтування пріоритетних напрямів природоохоронної діяльності та розв'язання ресурсо-екологічних проблем соціально-економічного розвитку регіону, області й району з урахуванням вимог ресурсо-екологічної безпеки;
- розробка ефективних та еколого безпечних техніко-технологічних рішень, оптимальне, з огляду на екологічні критерії, розміщення підприємств і виробництв, що дасть можливість істотно зменшити негативні навантаження на природу;
- визначення напрямів, способів та методів реструктуризації та модернізації еколого небезпечних виробництв і підприємств.

розвитку України (узагальнено авторами за матеріалами [1-3, 9-11])

Література:

1. Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (Проект 2017 року). URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (дата звернення: 27.04.2020 р.).
2. Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України (Проект ПРОООН). Офіційний сайт UNDP Україна. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html> (дата звернення: 27.04.2020 р.).
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 року. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.04.2020 р.).
4. Rankings The overall performance of all 193 UN Member States (2021). URL: <https://dashboards.sdgindex.org/rankings> (дата звернення 10.10.2021 р.).
5. Статистичний збірник „Довкілля України за 2018 рік” : за ред. О.М. Прокопенко. Державна служба статистики України, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.04.2020 р.).
6. Статистичний збірник „Довкілля України за 2017 рік” : за ред. О.М. Прокопенко. Державна служба статистики України, 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2020 р.).
7. Видатки зведеного бюджету України, МінФін. Видатки зведеного бюджету України, 2019. URL: minfin.com.ua (дата звернення 04.02.2021 р.).
8. Савісько М. Скільки Україна витрачає на покращення екологічної ситуації? Занадто мало // Економічна правда, 21.01.2020 р. URL: <https://www.erpravda.com.ua/publications/2020/01/21/656053/> (дата звернення 09.10.2021 р.).
9. Стан навколишнього середовища і його вплив на трудові ресурси Львівської області / [М.І. Долішній, В. М. Трегобчук, Г.Д. Гуцуляк та ін.]. Чернівці: Прут, 1999. 155 с.
10. Методи оцінки екологічних втрат : [монографія] / Л.Г. Мельник, О.І. Корінцева. Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. 288 с.
11. Розпорядження від 17 жовтня 2007 р. N 880-р „Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80#Text> (дата звернення 08.10.2021 р.).
12. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991. № 41, ст. 546.
13. Закон України „Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року” // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 16, ст.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 10.10.2021 р.).